

7. ESCHATOLOGIE V KÁZÁNÍ SPIRITUM NOLITE EXTINGUERE

Představme kázání *Spiritum*, okolnosti jeho vzniku a utváření eschatologie a vyjmenujme jednotlivé poslední věci, o nichž Hus hovoří. *Spiritum*¹ (I Th 5, 19) je univerzitní kázání, které Hus pronesl 14. 5. 1410² při univerzitní mši o Letnicích³ před svátkem sv. Trojice. Hus hovořil hlavně ke kandidátům kněžství, ale slavnostního shromáždění se účastnili i přední univerzitní činitelé. Hlavním tématem stejně jako v *Diliges* nebo *State* zůstalo poučení o povinnosti duchovních správně jednat a hrozby těm, kteří toho zatvrzele nedbají. Tentokrát Hus vše vyjádřil díky výchozímu biblickému tématu opět trochu jinou terminologií a se zřetelem ke zvláštní příležitosti a publiku zvolil i trochu jiný úhel pohledu na věc.

Od okamžiku, kdy Hus proslovl *State*, se stalo hodně věcí, které Husa utvrdily v jeho cílech a které jej vedly k ještě ostřejší kritice současných duchovních.⁴ V červnu 1408 arcibiskup Zbyněk k obnovenému zákazu hlásat remanenci připojil zákaz kázat proti kněžstvu a poukazovat na jeho vady.⁵ Rozkázal také odevzdat ke spálení všechny Wyclifovy knihy. Vůbec celý rok 1408 byl hektický. Dalším aktuálním tématem byl majetek církve. Všeobecně rostl zájem o otázky schis-

1 Edice: Op. II, fol. 42v – 44r (Op II 1715, fol. 66^a – 69^b); pracuji s edicí *Positiones*, s. 140–148.

2 BARTOŠ, F. M., SPUNAR, P. *Soupis pramenů*, č. 26, s. 86 a A. Schmidtová v *Positiones*, s. 238. NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus I*, s. 383 uvádí 15. 2. 1410.

3 Biblické téma vychází z příležitosti těchto svatodušních svátků.

4 Mezi *State* a *Spiritum* pronesl Hus ještě další univerzitní kázání *Vos estis sal terrae* (z konce roku 1407 nebo začátku roku 1408; SCHMIDTOVÁ, A. *Positiones*, s. 235). Nemá však nijak eschatologicky zaměřené a nemá ani jakoukoli výraznější spojitost se sledovanými díly.

5 P. Soukup dospěl na základě studia textu synodálních statut v edici J. Polce a Z. Hledíkové (*Pražské synody*, č. LXIII, č. 3, s. 286. Praha 2002) k závěru, že tento zákaz se týkal pouze českých kázání k lidu (SOUKUP, P. *Reformní kazatelství*, s. 93).

matu a jeho kritika se spojovala s kritikou církevního formalismu.⁶ Velký zájem o toto téma pokračoval v celé společnosti i v dalších letech zejména mezi příznivci reformních snah, kteří se díky tomu vraceli k myšlenkám Matěje z Janova a Matouše z Krakova.

V souvislosti s každodenním životem však bylo pro Husa nemyslitelné především zmíněné omezení kazatelské činnosti, neboť o její nutnosti nesvědčilo nic menšího než Písmo a současná situace. V tomto roce se tedy Hus začal dostávat do sporu s arcibiskupem a s Němci a začal mluvit o pronásledování dobrých kněží (list arcibiskupovi 6. 7. 1408). Ani v letech 1407–1408 nezapomínal upozorňovat na blížící se konec věků, jak na to poukazuje Jana Nechutová pro díla *Expositio decalogi* a kázání tvořící postillu *Sermones de sanctis*.⁷ Vždyť všechny tyto problémy byly známkou blízkého konce. Množily se také stížnosti z druhé strany – na Husovo údajné kacířství a na pohoršlivost Husových kázání proti kněžstvu z roku 1407.⁸ Hus se dostával do centra dění.

Nakonec i schisma nepřímo zasáhlo do Husova osobního života. V souvislosti s francouzským návrhem na řešení schismatu (25. 5. 1408) byli přívrženci reformy, mezi nimi i Hus, a dokonce i mnozí Wyclifovi odpůrci přesvědčeni, že v případě nutnosti je dovoleno odříci poslušnost římskému papeži. Naopak arcibiskup Zbyněk zůstal věrný Řehořovi. Zbyněk kvůli tomuto rozporu Husa přestal podporovat zcela a přidal se k žalobcům na české wyclifovce u kurie, ačkoli ještě 16. 7. 1408 nenašel ve své diecézi kacířství.

V Praze docházelo v té době k velkým změnám také na Univerzitě Karlově – byl vyhlášen Dekret kutnohorský (1409). Hus nebyl „přítomen vydání královského mandátu v Kutné Hoře“⁹ a na jeho podílu na vzniku *Dekretu* se historikové neshodují. Podle Martina Nodla byl Hus jedním z českých mistrů, kteří vznik *Dekretu* významně iniciovali.¹⁰ Jiří Kejř naopak souvislost mezi vyhlášením *Dekretu* a Husovou iniciativou odmítá v souvislosti s Husovou přítomností v Kutné Hoře.¹¹ V takto vyhocené době Hus dokončoval výklad třetí a začínal výklad čtvrté knihy Lombardových *Sentencí* a v tomto výkladu se jeho aktuální rozpoležení hodně odrazilo.

Po odchodu Němců arcibiskup uvalil na wyclifovce klatbu. Hus však nebral exkomunikaci wyclifovců jako něco, co by se ho osobně týkalo, a působil stejně jako dříve na Univerzitě Karlově i v Betlémské kapli. Roku 1408 tedy začal na Univerzitě

6 Takto o době NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus I, 1*, s. 229.

7 NECHUTOVÁ, J. Hus a eschatologie, s. 182.

8 Hus na to reagoval spisem *De arguendo clero*, v němž svoje názory vyložil. (NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus I, 1*, s. 252–260.)

9 NODL, M. *Dekret kutnohorský*. Praha 2010, s. 241.

10 Tamtéž, zejména s. 243.

11 KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*, s. 27.

Karlově číst výklad třetí knihy *Sentenci* a roku 1409 dokončil výklad čtvrté knihy, která se zabývá také eschatologií.

Na koncilu v Pise byl 26. 6. 1409 zvolen a 4. 7. korunován papež Alexandr V. a už tehdy se projevovalo agitační působení Husových kázání. Lidé pod jeho vlivem demonstrovali proti interdiktu, který Zbyněk uvalil na Prahu, aniž by o výsledku koncilu věděl. Hus byl po zklidnění atmosféry na Univerzitě Karlově zvolen prvním rektorem.

Arcibiskup nakonec Alexandra uznal, avšak jeho odpor k Husovi se nezmírnil. Naopak nechal Husa špehovat při jeho kázáních v kapli Betlémské (od roku 1409) zejména Janem Protivou. Hus tehdy začal pocítovat pronásledování Antikristem intenzivně na vlastní kůži. Dalším z důvodů tohoto pocitu bylo, že se musel na arcibiskupův podnět v září 1409 zodpovídat před inkvizitorem Maříkem Rvačkou z několika článků.¹² Ty obsahovaly mimo jiné i kritiku Husova synodálního kázání z roku 1405 (*Diliges*), které tehdy arcibiskup sám velmi chválil. Terčem útoků se stala i Betlémská kaple. Hus byl také nařčen, že podněcuje svými kázáními Čechy proti Němcům. Hus na to reagoval tak, že koncem roku 1409 vystoupil s veřejným prohlášením a jako rektor proslavil 29. 11. 1409 kázání *Confirmate corda vestra*. Nedlouho poté jako rektor kázal při univerzitní mši kandidátům kněžství o povinnostech kněze a křesťana vůbec¹³ – *Spiritum nolite extinguere*.

Dosavadní události Husa utvrdily v myšlence o Antikristově přítomnosti i o správnosti vlastního počínání. A tak se i toto kázání stále v zásadních rysech podobá *Diliges* nebo *State*. Tak jako byl ve *State* hlavním tématem současný duchovní boj mezi Kristem nebo jeho služebníky prostřednictvím imitatio Christi a Antikristem nebo jeho služebníky, tak jako bylo v *Diliges* hlavním tématem budování církve odíváním se do rouch Kristových ctností a odvrhováním rouch hříchů, tak i ve *Spiritum* stojí v základu kázání silný kontrast dobra a zla, tentokrát vyjádřený jako boj dvou protikladných duchů – dobrého, oživujícího ducha, tj. Boha (inspirat spiritum vivificantem – s. 142, jak se o tom píše v Genesis 2, 7), a zlého, smrtícího ducha, tj. ďábla (inspirat spiritum mortificantem – s. 142, jak se o tom píše v Genesis 3, 4), a idea, že křesťané, zvláště duchovní, jsou povinni svatostí a počestností podpořit Krista. Důležitou proměnu v eschatologii pozorujeme pouze ve změně důrazu na jednotlivé poslední věci a jejich detaily a ve změně terminologické.

Spiritum se Husovi stalo příležitostí zmínit se o těchto eschatologických tématech: o Antikristovi, pozemském utrpení, zásvětí, strachu ze smrti, očekávání příští Páně, událostech Posledního soudu a stěžejní roli kazatele nyní na konci věků. Oproti *Diliges* a *State* se Hus soustředil na poslední dobu a očekávání Posledního soudu a nechal vystoupit do popředí svoji snahu varovat duchovní v zájmu jejich vlastního posmrtného osudu.

12 NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus I*, 1, s. 380.

13 Tamtéž, s. 383–384.

7.1. Antikrist ve Spiritum

Hlavní důvod, proč se v kázání objevuje Antikrist, tj. Husovy životní a kazatelské zkušenosti s chováním lidí a snaha na ně upozornit a zkritizovat je, trvá i ve *Spiritum*. Místo tématu Antikrist v kázání se však změnilo v závislosti na publiku a účelu kázání. To znamená, že Antikrist je tématem příležitostným a právě v závislosti na příležitosti tvárným. Účelem bylo vyzvat nikoli duchovní, ale adepty duchovní dráhy k veřejnému hlásání pravdy, tj. ke kárání současných hříchů jiných duchovních v situaci, která ukazuje na konec věků. Hus tedy káže někomu, kdo na jedné straně představuje jeho naději do budoucna, na straně druhé může představovat i další budoucí Antikristy. Adresáta kázání Hus nemůže kritizovat tak jako duchovní.

Ve *Spiritum* se Antikrist stává záležitostí, kterou není třeba se zabývat nejen systematicky, ale kterou není třeba vysvětlovat téměř vůbec. Hus nerozebírá Antikrista, Antikrist už nevyčnívá nad ostatní témata a výrazy zachycující charakter situace. Objevuje se výhradně jako jeden z mnoha pojmů a termínů užitých řádnou glosou při výkladu Apokalypsy. Ačkoli je to pojem stále výrazný v Husově kritice, ve *Spiritum* není příliš dáván do souvislosti s konkrétními duchovními jako v *Diliges* nebo *State*, protože ve *Spiritum* jde o obecné poučení pro budoucí duchovní. Stále však funguje jako označení původce současného zla, proti kterému je v tomto případě třeba naučit budoucí duchovní nahlas kázat. *Spiritum* je více než kritikou opravdu základním poučením. A dochází zde k dalšímu posunu v detailech. Souvislost s koncem věků je vyjádřena důrazněji, a to vztahem k několika výroky z Apokalypsy.

Jaké jsou Antikristovy typické znaky a kdo je současným Antikristem podle *Spiritum*? Antikrist jako obvykle i ve *Spiritum* zobrazuje zlo, Kristův opak a Kristova protivníka v duchovním boji. Plodí nečisté a ďábelské duchy, tj. pýchu, lež a rouhání, hříchy nám známé z řady Husových předešlých děl včetně *Diliges* a *State*.

Antikristem Hus poukazuje na křesťany, kteří dbají na světský majetek a světský život vůbec. Jeho původ vidí opět výhradně mezi samotnými křesťany. Je jasné, že ačkoli Hus pomocí Antikrista vysvětluje prostřednictvím glosy citát z Apokalypsy, který slouží jako velmi obecné poučení o současném duchovním boji se zlem a obecný apel ke kázání pravdy na konci věků, má před očima opět konkrétní prohřešky současného kléru. Právě na jejich základě totiž o Antikristovi vždy hovoří. V samotném kázání to však tentokrát nemá alespoň v první řadě vést k detailnímu výkladu, a tak se zde setkáváme pouze s výrazy bez dalších podrobností. Najdeme je v začátku kázání, kde Hus popisuje tři ďáblové duchy, kteří vycházejí z Antikristových úst. Hus zde vychází z Apc 16, 13–14. Není tedy divu, že se na jedné straně Hus dotýká Antikrista v obecnosti, ale na druhé straně se ve *Spiritum* soustředí na Poslední soud, čímž oproti *Diliges* a *State* naprosto zřetelně vyplouvá na povrch

to, že Antikrist se objevuje na konci věků, poměrně těsně před Posledním soudem. To, že jde v Apokalypse o popis doby Antikristovy, je explicitně řečeno hned v úvodu komentáře glosy k Apokalypse, na niž se Hus odvolává:

„Vidi de ore draconis et de ore bestie et de ore pseudoprophete tres spiritus inmundos exire in modum ranarum. Sunt enim spiritus demoniorum facientes signa et procedunt ad reges tocius terre congregare illos in prelium ad diem magnum Dei omnipotentis.’ [Apc 16, 13–14] Ubi Glosa ordinaria¹⁴ dicit: ‚Vidi, id est spiritualiter intellexi, de ore draconis, id est de persuasione dyaboli, et de ore bestie,¹⁵ id est de verbis anticristi, et de ore pseudoprophete, id est de verbis apostolorum anticristi, tres spiritus inmundos, scilicet spiritum superbie et mendacii et blasphemie, exire in modum ranarum, quia sicut rane in luto habitant et garrule aliis quietem auferunt, sic isti spiritus.’ ‚Sunt enim,‘ inquit Iohannes, ‚spiritus demoniorum facientes signa’ [Apc 16, 14] – Glosa:¹⁶ ‚id est miracula’ – et procedent ad reges tocius terre prelium – Glosa:¹⁷ ‚id est ut congregarent eos in unam conspiracionem contra fideles’ – ad diem magnum – Glosa:¹⁸ ‚id est ad destruccionem dominice doctrine, que est dies magna, id est magnam lucem conferens toti mundo, vel, inquit Glosa,¹⁹ ‚ad destruccionem diei iudicii, dicendo diem iudicii non esse timendum, sicut predicant sancti.’ Hec Glosa. Ecce, dilectissimi, vidistis iam spiritualiter tres spiritus inmundos, qui dicuntur imundi, quia maculant animam, scilicet spiritum superbie et mendacii et blasphemie, qui spiritus non de ore Dei, sed de ore dyaboli,²⁰ nec de ore Cristi, sed de ore anticristi,²¹ nec de ore discipuli Cristi, sed de ore apostolorum anticristi exierunt per modum ranarum coaxancium in luto terrene possessionis et paludinoze voluptatis congregare terrenos, qui caduca ambiunt, ut congregarent eos contra fideles in unam conspiracionem, quatenus sic congregati possent forcius extinguere spiritum Cristi in suis fidelibus, qui quidem spiritus est excellentissime humilitatis... lucidissime veritatis ewangelice...“ (s. 142–143)

Také v případě *Spiritum* budeme sledovat i výrazovou stránku antikristovského tématu. Hovoříme-li o výrazu Antichristus, jeho odvozeninách a frekvenci těchto

14 Není zřejmé, z jakého vydání glosy editorka kázání *Spiritum* čerpala. Proto doplňuji odkazy na řádnou glosu (Venice 1603) a dochází k tomu, že hodnotím některé části výroků *Spiritum* jen jako aluze, ačkoli je editorka zvýraznila jakožto citace; v celé ukázce srov. glossa ordinaria ad locum Apc 16, 13–14.

15 Bestia je v glose interpetována jako Antikrist v celém komentáři k Apokalypse.

16 Srov. glossa ordinaria ad locum Apc 16, 14. Srov. také PETRUS LOMBARDUS. *Commentarium in Psalmos*, psalmus 51, introductio, PL 191, 493.

17 Srov. glossa ordinaria ad locum Apc 16, 14.

18 Srov. tamtéž.

19 Srov. tamtéž.

20 Srov. glossa ordinaria ad locum Apc 16, 13.

21 Srov. tamtéž.

výrazů, můžeme shrnout, že ve *Spiritum* se objevuje čtyřikrát přívlastek „Antichristi“ (vše s. 143) – Antikristova slova (verba Antichristi), dvakrát Antikristovi apoštolové (apostoli Antichristi), jednou Antikristova ústa (os Antichristi). Podobně jako v předešlých kázáních je Antikrist protikladem Krista a Antikristovi apoštolové protikladem Kristových apoštolů. Terminologie je částečně ovlivněna nejen Apokalypsou, ale také řádnou glosou, a to nejen tam, kde se na ni Hus odvolává, protože v podobném duchu hovoří Hus i jinde.

Ve *Spiritum* je Antikrist jen jedním z výrazů pro zlo, ačkoli důležitým. Nutno podotknout, že v tak krátkém a obecně zaměřeném kázání důležitější místo ani zastávat nemusí, ani kdyby byl pro Husa jindy stěžejní.

Ačkoli Hus vedle antikristovské terminologie užívá různé jiné názvosloví, stále platí, že se snaží ukázat posluchačům tu jedinou správnou cestu, a to pomocí kritiky a s ní souvisejícího poučení, hrozby nebo pozitivní motivace. Doba je charakterizována pomocí boje dvou duchů. Ti však mají obdobné vlastnosti jako Kristus a Antikrist a jsou podobně popisováni i z pohledu rétorických prostředků – Hus užívá opozita, opakování, amplifikace. K užití řečnických figur si hned uveďme ukázkou. Jeden příklad antiteze se objevil v již citovaném úryvku:

„... non de ore Dei, sed de ore dyaboli, |²² nec de ore Cristi, | sed de ore anticristi, |²³ nec de ore discipuli Cristi, | sed de ore apostolorum anticristi...“ (s. 143)

Další příklady:

„Ille spirat sobrietatem, | iste ebrietatem; | ille castitatem, | iste fornicacionem; | ille humilitatem, | iste superbiam; | ille concordiam, | iste discordiam; | ille pacem, | iste litem; | ille mansuetudinem, | iste iracundiam; | ille dileccionem, | iste odium; | ille paupertatem, | iste avariciam; | ille elemosinam, | iste rapinam; | ille veritatem, | iste mendacium; | ille non iniuriandum, | iste fraudi insistendum...“ (s. 142)

K zásadní změně oproti *Diliges* nebo *State* zde nedochází. Jsou to v podstatě antiteze Krista a Antikrista, jen místo Antikrista jsou pro dobu typičtí tzv. hasitelé Duchu svatého (extinctores).

Zamysleme se ještě nad obsahem a strukturou dalších výpovědí ve *Spiritum* a nad jejich vztahem k otázce antikristovství. Tito hasitelé vycházejí z řad křesťanů, jsou především nepřáteli Boha a jsou nazýváni různými jmény od Antikrista až po kacíře. Pro jednu skupinu hasitelů je typická zatvrzelost (*dura cervice* – s. 141; srov.

²² Srov. tamtéž.

²³ Srov. tamtéž.

Diliges), pohrdají Kristem a evangeliem: „... graciosam ipsam oblatam non admittunt.“ (s. 141); „... ewangelisacionem Cristi contempnunt et ewangelisantes persecuntur...“ (s. 141) Pro druhou skupinu je charakteristické, že uráží Ducha svatého „accipientes graciosam per crimen contumeliam Spiritui sancto faciunt...“ (s. 141). Vzpomeňme si na obdobně popisované antikristovství a ďábelství v *Diliges* a na antikristovství a kacířství ve *State*. Terminologie *Spiritum* vychází z Apokalypsy a glosy (draco, bestia, pseudopropheta, spiritus immundi, ranae, spiritus demoniorum, dyabolus, Antichristus, apostoli Antichristi apod.), ovšem ukazuje na to samé jako *Diliges* či *State*.

Ani hlavní hříchy antikristovské doby se nemění – pýcha, lež a pokrytectví, smilstvo a světský majetek jsou stále přítomny. Nechybí alespoň kritika pokrytectví. V tomto kázání se sice Hus nezmiňuje o praktických aktuálních důsledcích, jako je schisma, což je dáno krátkostí kázání i charakterem publika a příležitosti. Ovšem na jedinou jistotu nikdy nezapomíná – je třeba jednat dobře, a to až do okamžiku smrti: „... omnia bona cepta opera mortis tantum termino finire.“²⁴ (s. 147) Nově se objevuje výzva k uvědomění si pokušení: „... qui volunt divites fieri, incidunt in temptationem et laqueum dyaboli et desideria multa et inutilia et nociva, que mergunt homines in interitum et perdicionem et presertim clerum avarum, in quo superhabundavit avaricia et paupertas spiritus exuetavit.“ (s. 147)

Také z hlediska struktury nacházím paralely s *Diliges* a *State*. Hus se tzv. hasitelům ducha věnuje v úvodu (srov. umístění výroků o Antikristovi v *Diliges* a *State*) a také celková struktura kázání zůstává obdobná (srov. Antikrista v *Diliges* a *State*), odhlédneme-li od naprosto odlišné délky kázání.

7.1.1. Antikrist jako fenomén konce věků podle Spiritum

Vzhledem k tomu, že pojem Antikrist se ve *Spiritum* vyskytuje bez dalších detailů a naopak je sám využit jako prostředek glosy k vysvětlení biblického výroku z Apokalypsy, Hus zde zachází s Antikristem jako s něčím zcela známým, jako s rétorickým tropem, jehož souvislost s koncem věků je však díky spojitosti s Apokalypsou nepřehlédnutelná. Spojení antikristovského mýtu a Apokalypsy je běžné – např. Milíč v *Sermo de die novissimo*²⁵ připojuje téma Posledního soudu hned za Antikristovo řádění a odvolává se na Apokalypsu. Apokalypsa je jedním z biblických dokladů antikristovství.

Nelze ani předpokládat, že by Hus vysvětloval biblický obraz něčím, co reálně neexistuje. Antikrist doplňuje výklad Apokalypsy, a tím dostává i on lehce

24 Srov. *Iohannis Wyclif Opus evangelicum*. Vol. I. Ed. I. Loserth. London 1895, cap. 9, s. 28. Srov. rovněž *De XII gradibus abusioinum* (auctor incertus), cap. 5. PL 40, 1082. Ed. J. P. Migne. Parisii 1845.

25 MILÍČ Z KROMĚŘÍŽE. Milíčův *Sermo de die novissimo*. Ed. F. M. Bartoš. In *Reformační sborník*, 8. Praha: 1941, s. 49–58.

apokalyptický nádech. Nezapomínejme na to, že apokalyptické souvislosti Hus nemá příliš ve zvyku komentovat nebo uvádět, takže *Spiritum* nemůžeme přeceňovat a brát jej jako doklad Husova zájmu o apokalyptiku. Oproti *Diliges a State* se i v souvislosti s Antikristem objevuje důraz na očekávání příští Páně a Posledního soudu. Boj se odehraje ve veliký den, tj. v den vrhající světlo na celý svět: „... ad diem magnum... magnam lucem conferens toti mundo“ (s. 143); „... habentes eciam pre oculis mentis diem magnam et amaram valde, diem calamitatis et miserie, in qua erit malorum consumpcio...“ (s. 143), „... expectate vocacionem spiritus...“ (s. 147) A nakonec následuje i podrobný popis Posledního soudu (s. 143–144), který celou eschatologickou situaci dotváří.

S ohledem na posluchače kázání ve *Spiritum* také naprosto přirozeně vystupuje do popředí snaha zdůraznit, podobně jako v *Diliges, State* nebo mnoha předchozích Husových dílech, ještě další eschatologický aspekt – kazatele, který kárá Antikrista, kazatele, který odhaluje pravdu a je představen jako naprosto stěžejní postava událostí konce věků:

„Hec via singulariter clericis congruit, qui viam Cristi debent direccius ingredi, cum ipsimet asserant, quod ipsi Cristo magis ceteris sunt propinqui. Sed heu, timeo, ne via duce relicta, arta via, angusta porta latam portam et spaciosam viam sint ingressi cum instincto spiritu Domini...“ (s. 145)

Ačkoli Hus mluví obecně o kléru, i ve *Spiritum* vidí naději v nápravu současného stavu vzhledem k širšímu kontextu zejména v kazatelích evangelia, v těch, kteří najdou svoje uplatnění v běžné praxi. Tendence zdůrazňovat roli kazatele nacházíme ve spojení s eschatologií nejen u Milíče a Janova, ale také u některých myslitelů, kteří působili po Husovi nebo současně s ním, výrazně např. u Jakoubka ze Stříbra²⁶ nebo u husitů.²⁷ U všech také více či méně roste váha kněžské služby a kazatelství vůbec s přibližujícím se konečným bojem Krista s Antikristem a koncem, nicméně detaily jednotlivých pojetí se už většinou liší. Velmi důležitým detailem je spjatost kazatelství s církevní hierarchií a souvisí také s otázkou poslušnosti a kněžství. Víme, že Hus odmítal poslušnost nesprávným rozhodnutím, ale samu církevní hierarchii a nutnost příkazů uznával. Podobně smýšleli Milíč nebo Janov. Rovněž husité stále ještě obecně uznávali princip „tzv. apoštolské poslušnosti kněžského stavu“,²⁸ ačkoli se začali od katolické církve vzdalovat tím, že si zvolili vlastního biskupa.²⁹ Také Luther považoval

26 Srov. např. MOLNÁR, A. Eschatologická naděje, s. 25.

27 Tamtéž, s. 31–47.

28 ŠMAHEL, F. *Husitská revoluce II*, s. 101.

29 Tamtéž, s. 129.

církev (ve smyslu zástupu lidí věřících v Krista) za nutnou ke spáse.³⁰ Byl sice v jistém smyslu proti církevní hierarchičnosti, ovšem proti mimobiblickým nebo pobiblickým tradicím se stavěl jen tehdy, když odporovaly Písmu.³¹ Role duchovních pro něj zůstala významná, protože biskupové, faráři nebo kazatelé „veřejně podávají, udělují nebo konají ony výše uvedené čtyři body [tj. křest, svátost oltářní, modlitba, kříž] nebo svaté věci.“³² Podle Otta Pesche Luther neodvozuje „zvláštní církevní úřad s jeho zvláštní veřejnou funkcí“ z univerzálního kněžství, neboť církevní funkcionář dostává svůj úřad „výhradně z povolání a ‚ordinace‘“, ne jen na základě svého křtu.³³ „Všichni pokřtění jsou kněží, sacerdotes, církevní hodnostáři jsou služebníci, ministři.“³⁴

7.2. Onen svět – role Posledního soudu, věčného trestu, pozemského utrpení a věčné blaženosti ve Spiritum

Hus užívá k docílení toho, aby ho posluchači poslechlí, i zde již tradiční osvědčené prostředky – pozitivní motivaci a hrozby. Myšlenky na poslední den a posmrtný osud mohou ovlivnit chování lidí naprosto zásadně.

7.2.1. Pozitivní motivace

Celý výklad obsahuje poměrně málo konkrétní, přímé kritiky. Adeptům na kněžství je třeba ukázat kromě toho, koho mají kárat, také pozitivní dopad jejich služby na jejich vlastní osud, a to daleko více než kněžím. A tak když je potřeba ukázat negativní stránku zlého ducha co nejlépe, jeho protiklad musí být podobně jako ve *State* vylíčen také co nejvýstižněji:

„Filius enim hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare.“ [srov. Mt 18, 11] (s. 142) Nebo v závěru: „Ecce, quam bonus et suavis est iste spiritus. Nolite illum extinguere. Ipse enim validum caritatis ignem accendit, ut non solum in spe filiorum Dei, sed etiam in tribulationibus gloriantur contumeliam gloriam computantes, obprobrium gaudium, despeccionem exultacionem. Omnibus vobis, ni fallor, datus est spiritus ad salutem, ad fervorem non ita.“ (s. 147)

30 PESCH, O. H. *Cesty k Lutherovi*. Brno 1999, s. 149.

31 Tamtéž, s. 151.

32 Tamtéž, s. 151–152.

33 Tamtéž, s. 152.

34 Tamtéž.

7. Eschatologie v kázání *Spiritum nolite extinguere*

„... rectitudinem cogitationum, redditur leticia salutaris, ut iam in lumine vultus Dei ambulemus et in nomine eius exultemus tota die.“ (s. 141; BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *Sermones in die pentecostes*, sermo 3, 6, 5, s. 174.)³⁵

V jistém smyslu se Husův pozitivní pohled na věc projevuje i tehdy, když se nedívá na pronásledování křesťanů jen tak, že by kritizoval pronásledovatele Antikrista, ale dívá se na pronásledování i z pohledu posmrtného soudu pronásledovaných a interpretuje pozemské utrpení jako něco, co vede ke spáse. Útěchu neodsuzuje jako marné řeči, jak to dělává v souvislosti s kritikou pohřebních obřadů (srov. *Dixit Martha*), ale považuje ji za žádoucí a prospěšný způsob, jak podpořit křesťany v jejich správném snažení. Útěchu poskytuje Duch svatý (*doctor, advocatus, consolator* – podle Řehoře Velikého na s. 140), zvaný Paraklitus. Znamená posílení mysli od zkormoucenosti zármutku: „... ab afflictione tristitie mentem levat“ (s. 140, GREGORIUS MAGNUS. *Homiliae in evangelia*, homilia XXX, s. 258.)³⁶

7.2.2. Hrozby Posledním soudem a věčným trestem

Obsah výroků o Posledním soudu a onom světě je ve *Spiritum* podobného charakteru jako v *Diliges* a *State*, avšak v případě Posledního soudu je Hus v popisu podrobnější a Hus mu vůbec dává přednost před hrozbou oním světem. V případě pekla či pekelných muk nenacházíme žádné neobvyklé detaily – vše se odehrává v duchu Mt 25, 11–12 a Lc 13, 27–28 – trestem je vzdálenost od Boha, což je nanejvýš demonstrováno jako pláč a skřípění zubů nebo věčný oheň. To je stejný obraz, s nímž jsme se setkali již v *Českých kázáních svátečních* nebo *State*. Bůh se tak nakonec i zde objevuje také jako hrůzostrašný soudce. Hus se i tady soustředí vedle Posledního soudu na jednotlivé hříchy a na důvod, proč je nutné uvádět hrozby – na vazbu mezi strachem a zlepšením jednání posluchačů.

Kromě zmínky o funkci hrozeb, na niž jsem upozornila, sám Hus zařazuje do kázání díky typu publika dokonce speciální výroky o funkci hrozeb, konkrétně otázku, zda hrozby nemají spíše negativní, demotivační vliv na hříšníky. Zda je zcela nezbaví pocitu, že mohou ještě dosáhnout spásy. Po velmi dlouhé hrozbě, kterou vzápětí uvedu, následují tyto výroky:

„Sed dicent fortasse tales, contra quorum crimina proferunt ista ex divinis eloquiis: Ecce, terruisti nos et iam pene desperatione succumbimus. Si hec ita se habent, quis

35 BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *Sermones in die pentecostes*. In *S. Bernardi Opera*. Vol. 5. Ed. J. Lecercq, H. M. Rochais. Roma 1968, s. 160–176.

36 GREGORIUS MAGNUS. *Homiliae in evangelia*. Ed. R. Étaix. Turnhout 1999.

nostrum salvabitur? [srov. Mt 19, 26] Quid agendum est nobis?“ (s. 144, AMBROSIUS AUTPERTUS. Sermo de cupiditate, s. 977–978)³⁷

Podle Husa mají naopak hrozby k dobrému jednání motivovat a ještě nějakou naději na spásu vzbuzovat. Hrozby slouží k tomu, aby se lidé odvrátili od hříchu, proto Hus odpovídá podle Mt 7, 13–14:

„Intrate per angustam portam, quia lata porta et spaciosa via est, que ducit ad perditionem, et multi sunt, qui intrant per eam.’ (...) Arta via et angusta porta filiis seculi Cristus est...“ (podle Io 14, 6; s. 144)

Než představím konkrétní hrozby, podívejme se ještě na jejich výrazovou stránku. Ve *Spiritum* se setkáváme s těmito výrazy: den soudu (dies magna – Apc; et amara valde; dies calamitatis et miseriae; consumpcio malorum – vše s. 143), oheň (ignis emulacio – Hbr 10, 27; s. 143; alligare ad comburendum, ignis eternus – obojí s. 144), odloučení (separare malos; separare zyzania – vše s. 144); věčný trest (supplicium eternum – s. 144), pláč a skřípění zubů (fletus et stridor dencium – Lc 13, 28; s. 144). Znovu se tedy objevují různé výrazy pro totéž a celé kázání je tak opět jakousi amplifikací několika základních myšlenek.

Podívejme se na konkrétní výroky. Hus se snaží poukázat několika obrazy z Mt 13 na přímou úměru mezi vinou a posmrtným trestem, a tím opět přivést posluchače k úvahám o významu pozemského jednání i ve velmi dlouhé hrozbě Posledním soudem. Tak rozsáhlou hrozbu nacházíme vzhledem k malé délce kázání pouze jednu. V ucelené pasáži nám Hus kromě událostí soudu pomáhá objasnit funkci myšlenek na poslední věci, tentokrát myšlenky na poslední pozemský den. Je jí i zde snaha zlepšit jednání lidí.

„Hos demoniorum spiritus spiritu Dei extinguite habentes diem magnam, id est secundum Glossam³⁸ ubi supra doctrinam Cristi clarum, que superbiam deicit, mendacium suppressit et spiritum blasfemie non remittit neque in hoc seculo neque in futuro, habentes etiam pre oculis mentis diem magnam [srov. Apc] et amaram valde, diem calamitatis et miserie [srov. So 1, 15], in qua erit malorum consumpcio, quam tremens clamat Apostolus ad Hebr. 10 dicens: ‚Terribilis est quedam expectacio iudicii et ignis emulacio, que consumptura est adversarios.’ [Hbr 10, 27] Horrendum est incidere in manus Dei viventis [Horrendum...viventis – Hbr 10, 31]. Ibi certe ad vindictam malorum magna apparebit multitudo angelorum [srov. Apc 5, 11] et celis et terris ardentibus

37 AMBROSIUS AUTPERTUS. Sermo de cupiditate. In *Ambrosii Autperti Opera*, pars III. Turnholti 1979, s. 963–981. CCCM 27 B.

38 Srov. glossa ordinaria ad locum Apc 16, 14.

7. Eschatologie v kázání Spiritum nolite extinguere

[srov. zejména Apc 8], Domino quoque, qui olym pauperrimus, humilimus, castissimus et abiectissimus pro salute hominum penaliter vixerat atque apostolis consedentibus separabunt malos de medio iustorum [separabunt... iustorum – Mt 13, 49], zyzania separantes a tritico, alligabunt fasciculos [srov. Mt 13, 30] ad conburendum [srov. Mt 13, 40], pares cum paribus [srov. Mt 13, 25; 13, 29–30], id est (...) fornicatores cum fornicatoribus, mendaces cum mendacibus, symoniacos cum symoniacis (...) superbos cum superbis, negligentes cum neglectoribus et alios in criminibus aliis pares, cum aptaverint atque coniunxerint, ut par ibi sit manens supplicium, quorum in hac vita par extitit conversacio. Sed nec ullus erit ultra redditus ad veniam, quia ibunt in supplicium eternum [Mt 25, 46], nec precibus iram iudicis ad misericordiam aliquis flectet, quia omnibus secundum opera sua reddet. [srov. Apc passim, Tim passim, II Cor passim, Rm passim] Equidem preces multiplicabunt et eiulantes miseri clamabunt: ‚Domine, Domine, aperi nobis. Qui respondebit: Amen, dico vobis, nescio vos; discedite a me, operarii iniquitatis, in ignem eternum, ibi erit fletus et stridor dencium.‘³⁹ [srov. Lc 13, 27–28]“ (s. 143–144)

Srovnejme tuto pasáž s *Českými svátečními kázáními*, na sv. Mikuláše: „... bude pláč a skřehot zubův...“ (s. 64) nebo se *State*, v němž se také toto přiblížení tres-tu objevuje (fol. 33v), nebo se *Super Quattuor sententiarum*, kde nacházíme stejný důraz na roli jednání při soudu. V rámci popisu detailů průběhu soudu potom v *Super Quattuor sententiarum* nacházíme paralelu v popisu konce soudu: „... quod purgato mundo per ignem et Domino veniente ad iudicium emittetur vox illa magna, quam audient omnes mortui, et boni rapiuntur obviam Christo in aera, reprobis in terra manentibus, quam dilexerunt, et tunc sequitur vox illa: ‚Venite benedicti‘ ad bonos, et illa ad malos: ‚Ite maledicti‘, et tunc mali angelorum ministerio mittentur in caminum ignis, i. e. in infernum.“ Hus (*Super IV Sententiarum*, IV, dist. XLVII, s. 724) zde čerpá přímo z Lombarda a užívá obdobný obraz zavržení a ohně.

Ve *Spiritum* najdeme i další hrozby:

„Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum celorum.‘ [Mt 19, 24] O quam arta est hec via terrena ambientibus, ad pigwia beneficia anhelantibus, de pluribus beneficiis actu gaudientibus...“ (s. 144)

K hrozbám můžeme přiřadit i výhrůžku, z níž i přes vše řečené o Husově optimistickém smýšlení pramení Husův určitý pesimistický pohled na současnost, neboť klér, který má být Bohu nejbližší, to svým chováním nepotvrzuje: „Hec via singulariter clericis congruit, qui viam Cristi debent direccius ingredi, cum ipsi-

39 „Ibi (...) dencium“ srov. AMBROSIUS AUPPERTUS. Sermo de cupiditate, cap. 13, s. 977.

met asserant, quod ipsi Cristo magis ceteris sunt propinqui. Sed heu, timeo, ne via duce relicta, arta via, angusta porta latam portam et spaciosam viam sint ingressi cum instincto spiritu Domini...” (s. 145) a jako doklad potom následuje rozsáhlá kritika toho, jak duchovní svoji zvrhlost, svoje pokrytectví hájí, tj. kritika pokrytectví (s. 145–146).

Kromě toho, že Hus ukazuje žádoucí bázeň Boží – „terribilis est quidam expectatio“ (s. 143, Hbr 10, 27); „horrendum est incidere in manus Dei viventis“ (s. 143), považuje strach ze smrti za něco nežádoucího v malé, velmi nevýrazné zmínce při výčtu hříchů doby: „Meticulosus est, id est mortis timidus...” (s. 145)

